

Տնոր ժամանակի կրթությունը ՀԿ

ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ

ՈՒՍՈՒՑԻԶՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ
ԴԱՍԸՆԹԱՑ

Ա Վ Ա Ր Տ Ա Կ Ա Ն   Հ Ե Տ Ա Զ Ո Տ Ա Կ Ա Ն Ա
Շ Խ Ա Տ Ա Ն Ք

Հետազոտության թեման՝ Խոսքային հաղորդակցում
Առարկան՝ Հայոց լեզու

Հետազոտող ուսուցիչ՝

Քրիստինե Հայրապետյան Ուսումնական

հաստատություն՝ Աբովյանի Ն. Վանյանի անվան N 5

հիմնական դպրոց

Խոսքային հաղորդակցում

Արտադասարանական ընթերցանությունը որպես խոսքային հաղորդակցման զարգացման հիմնական միջոց

Ներածություն

«Գրքերի հետ երեխաների վճռորոշ հանդիպումը դպրոցական նստարանին է տեղի ունենում: Եթե այդ հանդիպումը ստեղծագործական մթնոլորտում է ընթանում, ուր գլխավորը կյանքն է, ոչ թե անգիր անելը. ապա կարող է կարդալու համն առնել»:

2. Ռոդարի

Լեզուն ժողովրդի ֆիզիկական, հոգևոր, մտավոր կյանքի արտացոլումն է:

Այն ներառում է ոչ միայն ժողովրդին շրջապատող բնությունը, նրա պատմությունը, կենցաղը, բարքերը, հավատլիքները, նրա հոգևոր, մշակույթային արժեքները, այլ նաև նրա ձգտումները:

Լեզուն ժողովրդի լավագույն բնութագիրն է և ժողովրդի բնավորության մեջ ներթափանցելու լավագույն միջոցը, ինչքան խորանում ենք լեզվի մեջ, այնքան լավ ենք հասկանում այն կրող ժողովրդի բնավորությունը:

Մարդու խոսքը լավագույն ձևով բնութագրում է նրան: Ամենի ինչ հրաշալի կլինի, եթե խոսքի այսպիսի ուսուցմամբ կարողանանք նպաստել ազատ ու կիրթ մարդու ինքնաձևավորմանը, մարդու, որն անընդհատ ձգտում է կատարելագործել իր անձը, նաև խոսքը:

Ուսումնական գործունեությունը բարդ ու բազմակողմանի գործընթաց է, և այն առավել արդյունավետ իրականացնելու համար հարկավոր է ճիշտ կազմակերպված աշխատանք, որի ընթացքում անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ սովորողը գիտելիքների ձեռքբերմանը զուգահեռ ստանում է իր կյանքի հետագա գործունեության համար անհրաժեշտ սոցիալական փորձ:

Ուսումնառության ընթացքում իրականացվում է երեխայի հոգեկանի զարգացումը, ձեռք է բերվում գիտելիք, մշակվում այլընտրանքային ճանապարհով գիտելիքների ձեռքբերման կարողություն, ձևավորվում ճանաչողական ընդունակություններ, մարդկանց և իր նկատմամբ սեփական վերաբերմունքի դրսևորում: Կրթության հետ միաժամանակ երեխան պետք է դառնա նախաձեռնող, կարողանա ինքնուրույն հետազոտել, ստեղծագործել, ձեռք բերած գիտելիքները կիրառել գործնականում,

փոխանցել իր իմացածը, ձեռք բերել հաղորդակցական, համագործակցային կարողություններ և ինքնուրույնություն: Կրտսեր դպրոցական տարիքը գիտելիքների կուտակման տարիք է, և այս տարիքի երեխաները պատրաստակամ են գիտելիքներ ձեռք բերելու հարցում: Ուսուցման հիմքը դրվում է ուսումնառության սկզբնական շրջանում և այնուհետև շարունակվում դպրոցական ողջ տարիների ընթացքում, և ոչ միայն...

Դպրոցում հիմնականում խոսքային հաղորդակցման ուղղությամբ աշխատում են մայրենի , հայոց լեզվի և գրկանության դասաժամերին, երբեմն այդ ամենը բավարար չի լինում զարգացնել սովորողի մոտ խոսքային հաղորդակցման տեխնիկան: Խոսքային հաղորդակցման զարգացման հմտությունները զարգացնելու լավագույն միջոցներից մեկը արտադասարանական ընթերցանությունն է, որի կազմակերպման ընթացքում կարելի է կիրառել մի շարք մեթոդներ և հնարներ, միջոցառումներ խոսքային հաղորդակցումը զարգացնելու համար:

Դպրոցը համամշակութային հաստատություն է, մշակութային, կրթական օջախ, որի հետ երեխան տարբեր դինամիկ հարաբերությունների մեջ է: Եվ այդ շրջանակներում է տեղի ունենում դպրոցական ուսուցման կազմակերպված, կարգավորված գործունեությունը:

Դպրոցական ուսուցումը միայն մեկ նպատակ է հետապնդում՝ աշակերտին հաղորդել գիտելիք:

Ինչպես ցանկացած գիտություն, մանկավարժությունը ևս զարգանում է՝ օգտագործելով ազգային և համաշխարհային գիտական փորձը: Ինչպես բոլոր գիտությունները, մանկավարժությունը նույնպես ունի իր հասկացությունները: Մանկավարժության հիմնական հասկացություններն են, ուսուցումը, կրթությունը, դաստիարակությունը, զարգացումը, ինքնադաստիարակությունը, վերադաստիարակությունը:

Մանկավարժությունը նույնպես կապված է մի շարք գիտությունների հետ: Առանց այդ կապերի մանկավարժությունը, ընդհանրապես գիտությունները չեն կարող զարգանալ: Մանկավարժությունը սերտ կապեր ունի գրականության հետ, որի փոխկապակցված գործունեության արդյունքում ձևավորվում է խոսքի մշակույթը, որը ձեռք է բերվում համառ ու հետևողական աշխատանքի միջոցով: Սովորողի մտածողության զարգացման մակարդակի, զգացմունքների խորության կարևորագույն ցուցանիշներից մեկը նրա խոսքն է:

Խոսքային հաղորդակցումը մշտապես ուղեկցելու է մեզ, այն մեր առօրյայի անբաժանելի մի մասն է և մշտապես բացահայտվելու կարիք ունի:

Թեմայի նպատակը՝ ներկայացնել ընթերցանության մեթոդներ հնարներ, աշխատանքի կազմակերպման ձևեր, այլընտրանքային մոտեցումներ՝ խոսքային հաղորդակցումը զարգացնելու համար:

Չետագոտության հարցը՝ ինչպե՞ս կարելի է զարգացնել խոսքային հաղորդակցումը արտադասարանական ընթերցանության միջոցով:

Չետագոտության խնդիրներն են՝

1. ուսումնասիրել թեմային վերաբերող մեթոդներ, նարներ և միջոցներ , որոնք կնպաստեն խոսքային հաղորդակցմանը:
2. ընտրել արտադասարանական աշխատանքներ՝ ընթերցանություն, դերային խաղ, միջոցառումներ՝ խոսքային հաղորդակցման տեխնիկան կիրառության դաշտում զարգացնելու համար:
3. անդրադառնալ խոսքային հաղորդակցման իրականացմանը միջին և իմնական դպրուցում:

Խոսքային հաղորդակցումը սկսվում է խոսքային հմտությունների ուսուցմամբ:

Լեզուն, խոսքը հասարակական-պատմական զարգացման արդյունքն են: Նրանցում արտացոլվում են ժողովրդի պատմությունը, ավանդույթները, սոցիալական հարաբերությունների համակարգը, մշակույթը՝ ամենալայն իմաստով: Լեզուն և խոսքը ծագել են ու զարգացել մարդու բազմաբնույթ գործունեության արդյունքում՝ դառնալով այդ գործունեության իրականացման գլխավոր գործոնները: Այդ մեծ գործում կարևոր նշանակություն պետք է հատկացնել արտադասարանական ընթերցանությանը, որը գրագետ անհատ ձևավորելուց զատ զարգացնում է աշակերտի հաղորդակցման հմտությունները՝ բառապաշարը, կապակցված խոսքի ուսուցման համակարգը: Կապակցված խոսքը լեզվական գիտելիքները խորությամբ յուրացնելու, դրանք կարողությունների, ապա հմտությունների վերածելու ամենալայն հնարավորությունն ունի: Արտադասարանական ընթերցանությունը աշակերտին սովորեցնում է գրքի վրա

աշխատել, ինքնուրույնաբար գիտելիքներ ստանալ, ինֆորմացիայի հեղեղի մեջ ճիշտ կողմնորոշվել:

Բոլոր ժամանակների համար էլ սովորել սովորեցնելու, ինքնակրթության, ինքնագործունեության հարցերը լուրջ կարևորություն են ունեցել:

Խոսքի զարգացման մեթոդիկայի կատարելագործման գործընթացում կարևոր է առաջավոր մանկավարժական փորձի ուսումնասիրությունը, վերլուծությունը, կիրառումը և կատարելագործումը՝ դրանով ապահովելով գիտության և պրակտիկայի կապը: Այս ամենից զատ, կարևոր է ուսուցչի և սովորողների ծնունդերի, նրանց օրինական ներկայացուցիչների համագործակցությունը, սովորողների հաղորդակցումը, նրանց գրագետ խոսքը ձևավորելու համար: Հարկավոր է համագործակցել սովորողների դաստիարակությունը ճիշտ կազմակերպելու համար, քանի որ ավելի հեշտ է դաստիարակել, քան թե վերադաստիարակել:

Ղ. Աղայանը գտնում էր, որ գրել, կարդալը չէ գործի էական նպատակը, «այլ միջոց է, որ պիտի ուսուցանվի երեխային նորա համար, որ նա դորա միջնորդությամբ սկսե ուսուցանել, կրթել ինքն իրեն» [1, էջ 87]: Ինքնակրթության համար անհրաժեշտ կարողություններ ու հմտություններ տալը կյանքի հրամայական պահանջ է, ուստի այն ուսուցման հիմնական նպատակ է, որին ծառայելու է կոչված նաև կապակցված խոսքի հմտությունների ձևավորումը, այդ թվում բոլորից շատ խոսքի իմաստային վերլուծության հմտությունների մշակումը:

Կապակցված խոսքը ոչ միայն ուսուցման նպատակ է, այլև մայրենի լեզվի ուսուցման ընթացքում լայն հնարավորություն է տալիս ապահովելու տեսականի ու գործնականի կապը: Աշակերտների խոսքը զարգացնելու համար հանձնարարվում են կազմել նախադասություններ, հորինել պատմություններ որևէ նկարի, սեփական դիտումների վերաբերյալ: Հետաքրքրություն մտցնելու համար խմբակային կամ անհատական տարբերակով կարող ենք տալ ուսուցանվող թեմային վերաբերվող անգույն նկար, հանձնարարել, որ նրանք հորինեն պատմություն նկարի շուրջ, մեկնաբանեն այն, ապա գունազարդեն նկարը, քանի որ նկարելու ընթացքում երեխան ևս մեկ անգամ վերհիշում է կարդացածը, մտքում պատմում, մտորում երևույթի շուրջ, ինչը հնարավորություն է տալիս զարգացնելու երեխայի ներքին խոսքը: Միայն դասագրքերում տրված նյութերը և ծրագրային պահանջների կատարումը բավարար չեն զարգացնելու խոսքային հաղորդակցումը, ձևավորել ընթերցող, գրագետ անձ: Կարևոր է դրանց զուգահեռ կազմակերպել արտադասարանական ընթերցանություն: Արտադասարանական ընթերցանությունը

շատ ավելի ազատ և ինքնուրույն բնույթ է կրում: Ուսուցիչը կարող է, ի տարբերություն դասագրքում ընդգրկված նյութերի, ինքնուրույն ընտրել ուսուցման կազմակերպման հնարներն ու ձևերը: Սովորողն ազատ է ընտրելու իր կարդալիք գիրքը կամ նյութը: Ընդհանրապես, դասաժամերին շատ պիտի շեշտադրվի աշակերտի զգացածի, տպավորությունների, պարզ վերարտադրության վրա, որը խոսքային հաղորդակցման լավագույն դրսևորումներից մեկն է: Ծատ կարևոր է, որ աշակերտ բացատրի, թե ի՞նչ սովորեց ընթերցանությունից, տվյալ գրքից կամ գրական հերոսից, քան թե փորձի վերհիշել դեպքերի, գործողությունների շարանը և վերարտադրի այն կցկտուր ձևով: Միջին դպրոցում աշակերտները բացի դասագրքում տրված նյութերից և ծրագրային պահանջներից գատ կատարում են ընթերցանության կազմակերպում: Նրանց տրվում են ցանկեր, գրքեր կամ առանձին ստեղծագործություններ արտադասարանական ընթերցանության համար: Սովորողի ազատությունը ուսուցիչը չի սահմանափակում: Նա կարող է դուրս գալ ցանկից և սեփական ընտրությամբ էլ զբաղվել: Աշակերտներին պետք է հնարավորություն տալ ազատ և անկաշկանդ զրուցել իր կարդացած գրքի, ստեղծագործության մասին: Պետք է ունկնդրելուն զուգահեռ հարցեր տալ՝ ճշգրտումներ կատարելու նպատակով: Աշակերտների միջև պետք է ծավալել զրույց, որպեսզի կիսվեն իրենց տպավորություններով: Այսպիսի զրույց կարդացածի շուրջ կարելի է կազմակերպել, թե՛ դասի ընթացքում, թե՛ դասից դուրս: Պետք է ուսուցիչն էլ գործուն մասնակցություն ունենա այդ լսումների ժամանակ: Ծատ կարևոր է, որ աշակերտներն զգան և տեսնեն, որ ուսուցիչը հավասարը հավասարի սկզբունքով ուշադիր լսում է իր պատմածը, մտորումները, կարծիքը տվյալ ստեղծագործության մասին: «Ուսումնասիրելով մարդուն՝ մանկավարժությունը մարդաբանության մեջ առանձնացնում է իր տեսանկյունը, որը կապված է մարդու կրթության իրականացման նպատակաուղղված գործունեության հետ: Յետևապես մանկավարժական գիտության օբյեկտը մարդն է և նրա ձևավորման ուղղված մանկավարժական գործընթացը, որը ներառում է կրթության, ուսուցման, դաստիարակության, զարգացման և ձևավորման գործընթացները, դրանում առկա մանկավարժական երևույթներն ու փաստերը:» [2, էջ23-24] Այստեղ ևս պետք է հիշել, որ չկան ճիշտ և սխալ տեսակետներ. կան կարդացողի կարծիք և տպավորություն, որոնք միայն հարգանքի և ուշադրության պետք է արժանանան: Անհրաժեշտ է խրախուսել, որ սովորողն ունենա ընթերցանության համար հատուկ տետր կամ համակարգչային թղթապանակ, որտեղ նա դուրս կգրի, թե՛ անձանոթ բառերն ու արտահայտությունները, թե՛ դուր եկած տողերը, պատկերները ու մտքերը: Ուսուցիչը

ևս իր առանձին տեսքում կամ համակարգչում պետք է նշի հանձնարարված ընթերցանության նյութը և ունկնդրման ժամկետը, հետևի ընթերցանության օրացույցին: Արտադասարանական ընթերցանության համար նախատեսված ծրագրով ուսուցիչը կարող է նույն ստեղծագործությունը հանձնարարել ամբողջ դասարանին՝ նշելով ժամկետը: Սովորողները նախօրոք կարդում են և պատրաստվում են, իսկ դասարանում ծավալվում է զրույց, քննարկում, բանավեճ կարդացածի շուրջ: Քննարկումներից հետո էլ դարձյալ մեկ ժամ կարելի է տրամադրել բեմականացման կազմակերպմանը, որը նպաստում է, թե՛ կապակցված խոսքի ուսուցման համակարգի ուսուցմանը, թե՛ բառապաշարի զարգացմանը:

Կարելի է դասարանը բաժանել մի քանի խմբերի, յուրաքանչյուր խմբի հանձնարարել իրենց կատարած առաջադրանքը ներկայացնել դասարանի ուշադրությանը: Կարելի է դերային խաղ կազմակերպել, քննարկել դերերով և մարմնավորել ստեղծագործության հերոսներին: Արդյունավետ է նաև սովորողներից մեկին հանձնարարել տեղեկություններ հավաքել տվյալ հեղինակի, գրողի մասին, կերպարանավորել նրան: Դասարանին էլ առանձին հանձնարարել հարցեր պատրաստել գրողին ուղղելու համար: Եթե այս մեթոդները կիրառվում են մայրենիի դասաժամին, ապա պարտադիր պետք է ուշադրություն դարձնել նոր բառերին, արտահայտություններին: Արտադասարանական ընթերցանության ժամանակ պետք է ուշադրություն դարձնել նոր բառերի ուղղագրությանը, հոմանիշ և հականիշ բառերի բացատրությանը, բառերի ոճական տարբերություններին, խոսքիմաստային պատկանելիությանը:

Արտադասարանական ընթերցանության նախապատրաստելիս ուսուցիչը պետք է հանդես գա ներածական խոսքով՝ նոր տեղեկություններ և գիտելիքներ հաղորդելու համար: Ուսուցչի ներածական խոսքը լեզվաոճական տեսակետից պետք է լինի օրինակելի՝ հստակ, սահուն, պատկերավոր ու արտահայտիչ, բայց պարզ, մատչելի, հասկանալի ու անբռնազբոսիկ: Առաջին ընթերցման ժամանակ ուսուցիչը պետք է բացատրի դժվարհասկանալի մտքերն ու անձանոթ բառերը, սակայն բուն նպատակը պետք է լինի պատմվածքում արտահայտված զգացումներին ու մտածումներին համազգաց դարձնելը, Գոգոլի արտահայտությամբ, դրանք հոգով ու սրտով նրանց զգացնել տալն է: Գրական երկի ընթերցումը մեծապես նպաստում է նրանում արտահայտված հույզերի ու մտքերի ըմբռմանը, ամրակայում ու զարգացնում է գեղարվեստորեն կարդալու հմտությանը, հարստացնում բառապաշարը գրական բառաձևերով, պատկերավոր դարձվածքներով ու արտահայտություններով:

Արտահայտիչ ընթերցանությունը հղկում, մշակում և ավելի արտահայտիչ ու իմաստալից է դարձնում աշակերտի խոսքը: Միջին դպրոցում ընթերցողը դեռևս չի ընկալում գրվածի լեզվաոճական կամ գրականագիտական կողմերը: Նա կարդաց՞ողը ընկալում է ամբողջության մեջ, առանց գիտական բաժանումների: Սովորողին հետաքրքրում է ոչ թե գրողը, կամ ինչպես է գրված, ի՞նչ գաղափարներ և իմաստներ և ներքին իմաստ է դրված գրական երկի մեջ, այլ նա կարդում է՝ հաճախ անտեսելով գրվածքի հեղինակին, իսկ գրական ստեղծագործությունը կարող է այնքան տպավորվել, որ նրան թվա, թե ինքը ևս մեկ մասնակից է պատմվող գործողությունների: Դեռահասության նախաշեմին երեխան ավելի շատ իր մասին խոսելու, իրեն տեսնելու իր զգացածն արտահայտելու կարիք է զգում, քան գրական երկը գիտականորեն վերլուծելու անհրաժեշտություն: Դրա համար ուսուցիչը զգուշորեն և հմտորեն պետք է մոտենա այս հարցին՝ ընտրելով սովորողի տարիքային առանձնահատկությունները: Ուսուցիչը պետք է փորձի ուղղորդել ճիշտ ընթերցանությամբ զբաղվել՝ հաշվի առնելով այն, որ միջին դպրոցի աշակերտը ակնառու-առարկայական մտածողությունից աստիճանաբար անցում է կատարում դեպքի պատկերավոր մտածողություն, հետևաբար՝ վերացարկում: Այս տարիքում նկատվում է երևակայության բուռն զարգացում, դեռահասն ապրում է երևակայությամբ, զանազան արկածների, սխրանքների մասին երազանքներով: Վաղ դեռահասության տարիքում դեռահասներն անհագ ցանկություն են ունենում ճանաչելու իրենք իրենց, դիմացի մարդուն , աշխարհը, ընդհանրապես ողջ տիեզերքը: Մանկավարժ-հոգեբանի կարծիքով դեռահասը պատրաստ է ուսումնական նյութը ընկալել ամբողջությամբ, բարձր որակներով: Դրա համար էլ առավել նախընտրելի է հանձնարարել նրանց ընթերցել հեքիաթներ, առակներ, բանաստեղծություններ, անվանի մարդկանց մասին ասույթներ, հատվածներ մեծերի նամակներից, պատմվածքներ, հայրենիքի նշանավոր մարդկանց մասին տեղեկություններ, լեգենդներ, ավանդազրույցներ և այլ փոքր ծավալի ստեղծագործություններ, մանկական գրականություն հայրենի և արտասահմանյան գրողների կողմից: Արտադասարանական ընթերցանությունը նպաստում է սահուն և վարժ ընթերցելուն: Ընթերցած նյութի հարցման ժամանակ ուսուցիչը պետք է հետևի. արդյո՞ք աշակերտները հասկացել են տեքստի գաղափարը, հիմնական միտքը: Աշակերտները պետք է բացահայտեն կարդացած նյութի բովանդակությունը, տարբերակեն կարդացած տեքստի տեսակները՝ պատմողական, նկարագրական, դատողական, տարբերակեն տեքստի կառուցվածքային-իմաստային մասերը՝ սկիզբ, ընթացք, ավարտ: Անհրաժեշտ է պահանջել, որ աշակերտը վերարտադրի կարդացած

տեքստի բովանդակությունը, համեմատի, հակադրի և գնահատի գործող անձանց արարքները, համադրի փաստերը և ընդհանրացնի: Նմանատիպ քննարկումների շնորհիվ աշակերտի մոտ զարգանում է կապակցված խոսքի հմտությունները, սեփական կարծիքը հայտնելու կարողությունը և ինքնավստահություն: Շատ կարևոր է, որ աշակերտը կարողանա կարդացած տեքստի բովանդակության հիման վրա փաստարկված խոսք կառուցի, զանազանի ստեղծագործական պատկերավորման միջոցները, իսկ դասարանից պահանջել լսել պատմողին, մասնակից լինել քննարկումներին, բանավիճել թեմայի շուրջ՝ նոր փաստեր բերելով: Հետևողական աշխատանքի արդյունքում այս գործընթացը դառնում է աշխարհաճանաչողական արժեք ունեցող գիտելիքների հաղորդման հիմնական միջոց: Ելնելով կրթական համակարգում մայրենի լեզվի առանձնահատուկ դերից ու նշանակությունից, արտադասարանական ընթերցանությունը ներկայացնում է ընդհանուր կրթադաստիարակչական բնույթի հետևյալ պահանջները.

1. սովորողի ընդհանուր զարգացման և բարեկրթության մակարդակի բարձրացում,
2. աշակերտների ստեղծագործական մտածողության, իմացական ակտիվության և ինքնուրույնության զարգացում,
3. գիտելիքներն ինքնուրույնաբար համալրելու կարողություն, դրանք ձեռք բերելու նախաձեռնողական վերաբերմունքի ձևավորում,
4. միջառարկայական կապերի ապահովում,
5. գրքի, գրականության նկատմամբ սիրո և հոգատար վերաբերմունքի ձևավորում,
6. աշակերտների մեջ հայրենասիրական, մարդասիրական, բարոյական բարձր գաղափարների պատվաստում,
7. անձի ձևավորում, բարոյակամային հատկանիշների դաստիարակում,
8. հաղորդակցական կարողությունների մշակում,
9. գրական բառապաշարի և բարեկիրթ խոսքի դրսևորում, ձևավորում,
10. կարդացածի վերարտադրում,
11. հայ և արտասահմանյան մանկագիրների ստեղծագործությունների ծանոթացում:

Քանի որ դպրոցը աճող համակարգ է, պահանջները կարող են փոփոխությունների ենթարկվել, բայց վերոնշվածները այն հիմնական պահանջներից են, որ մնում են գրեթե անփոփոխ: Արտադասարանական ընթերցանության կարևոր պահանջներից է արտահայտիչ կարդալու կարողության ձևավորումը: Բարձրաձայն ընթերցանությունն արտահայտիչ է համարվում, եթե այն ունկնդրի մեջ առաջացնում է ուշադրություն և հետաքրքրություն: Իսկ դա կարող է

տեղի ունենալ, երբ ընթերցողը բավականաչափ հստակորեն արտահայտում է ստեղծագործության մեջ հեղինակի առաջադրած մտքերը, խոհերը, զգացմունքները, թափանցում է ստեղծագործության գաղափարական ու կերպարային բովանդակության մեջ և, ամենակարևորը, ցանկություն է արթնացնում՝ մինչև վերջ լսելու ընթերցվող նյութը: Աշակերտների տրամաբանական, զգացմունքային և արտահայտիչ ընթերցելու կարողությունը մեծապես կախված է այն բանից, թե նրանք խորությամբ և ճողությամբ ընկալել, հասկացել են ընթերցած ստեղծագործության գաղափարը, բովանդակությունը, ենթատեքստը, տեղի ունեցող դեպքերը, դրանց մեջ պատճառահետևանքային կապերը, ինչպես և հեղինակի վերաբերմունքը հերոսների նկատմամբ: Մինչև բնագրի արտահատիչ ընթերցման նախապատրաստումը պետք է.

1. դասարանում դիտարկել ստեղծագործական վերնագիրը. պարզաբանել նրա տրամաբանական կապը բնագրի բովանդակության հետ, որոշել բնագիրը բարձրաձայն կարդալու արտահայտչական միջոցները, ընտրել դրանցից ամենանպատակահարմարը,

2. երկխոսության կամ հարց ու պատասխանի ձևով զրույց կազմակերպել բնագրի շուրջ՝ դուրս բերելով բնագրի «թաքնված» հարցերը, որոնցով աշակերտները պիտի ընկալեն բնագրի խորությունը,

3. ուսուցչի օգնությամբ, հուշումներով բնագրի վրա կատարեն նշումներ, ընդգծեն կարևոր մտքերը, հենակետային բառերը, որոշեն հանգուցային նախադասությունները և դրանց բարձրաձայն ընթերցման առոգանական երանգները,

4. աշակերտները պետք է որոշեն ստեղծագործության գլխավոր գաղափարը և այն ընթերցանության ուղղությամբ իր կողմից տարվելիք աշխատանքի պլանը: Արտահայտիչ ընթերցանության կարողության ձևավորման գործընթացը բազմաշերտ է:

Անհրաժեշտ է պարզորոշ ուրվագծել այն դժվարությունները, որոնք խանգարում են աշխատանքի արդյունավետության ապահովմանը: Արտահայտիչ ընթերցանությունը կարող է դիտվել որպես դասավանդման մեթոդ, մյուս դեպքում՝ որպես հնար: Երբ ուսուցանվում է նախադասության անդամների շարահասությունը, ճիշտ արտասանությունը՝ համապատասխան հնչերանգով և արտահայտչականությամբ, ապա դիտվում է հնար, իսկ եթե ուսուցանվում է ճիշտ կարդալ, ապա դառնում է մեթոդ: Ուսուցիչն ազատ է մեթոդների ընտրության մեջ և յուրաքանչյուր մեթոդ պետք է ծառայեցնի նյութի լավ յուրացմանը:

Արտադասարանական ընթերցանությունը նպատում է անձի հոգեկերտվածքի ձևավորմանը, կարդալու ժամանակ անձի մեջ ձևավորվում է մարդկային բացասական գծերի նկատմամբ մերժելու ընդունակությունը, որը անչափ կարևոր է անձի դրական հոգեկերտվածքի ձևավորման գործում: Հանրակրթական դպրոցում սովորողի ընթերցանության զարգացումը և խոսքի զարգացումն իրականացվում է իրար հետ սերտորեն կապված, մեկը մյուսով պայմանավորված երեք հիմնական ուղղությամբ: Դրանից առաջինը բառապաշարի հարստացումն է, երկրորդը՝ մայրենի լեզվի օրինաչափությունների, նրա քերականության յուրացումը, իսկ երրորդը՝ կապակցված խոսք կառուցելու կարողությունների և հմտությունների մշակումը: Այս ամենը կարելի է քննարկել և բանավոր և գրավոր՝ բնագրից դուրս գրելով պատկերավոր արտահայտությունները, ստեղծագործության ասելիքն ու գաղափարը: Նմանատիպ հատվածների մասին կարելի է հանձնարարել գրել շարադրություն, քանի որ շարադրման ժամանակ աշակերտները խոսելով կյանքից վերցրած նյութի, իրենց տեսածի, լսածի, ապրածի երևակայածի մասին, ավելի ազատ և անկաշկանդ են զգում, քան բանավոր վերարտադրման ընթացքում: Նրանք ինքնուրույն բառեր և նախադասություններ են ընտրում, կապակցված խոսք հյուսում, պատմում են, նկարագրում, դատում, մեկնաբանում, խոհեր ու զգացմունքներ արտահայտում: Խմբում ամեն անդամ ինքնուրույն կատարում է առաջադրանքը, որից հետո խմբով ստուգում են միմյանց գրածները: Ոսուցչի հաջորդ քայլը լինում է ընթերցած նյութի ամրակայումը, որի ընթացքում նա իրեն նպատակ է դնում պարզել աշակերտի կողմից այդ նյութի ընկալման աստիճանը, լրացնել նկատած բացթողումները, աշակերտների մեջ մշակել, կայունացնել առոգանության ու գրական արտասանության որոշ ունակություններ: Նյութի այդպիսի ամրակայումը կատարվում է գլխավորապես հարցման եղանակով: Կապակցված խոսքի ուսուցումն համակարգը ունի շատ լայն ոլորտ: Նա ընդգրկում է թե՛ դասարանային, թե՛ տնային և թե՛ արտադասարանային աշխատանքների բնագավառը: Կապակցված խոսքի ուսուցման կառուցվածքի համար կարևոր նշանակություն ունեն աշակերտի տարիքն ու զարգացման մակարդակը: Այսպիսով, աշակերտը տեսնում է, որ պատկերավոր խոսքի իմացությունը կարելի է լրացնել արտադասարանական ընթերցանության միջոցով: Համահավասար աշխատանքի շնորհիվ ուսուցիչը կտեսնի աշակերտի մտքի արգասիքը, հայտնագործությունն ու գեղարվեստական ընկալումները: Ստեղծագործական քննարկման ժամանակ աշակերտի մոտ զարգանում է խոսք կառուցելու կարողությունը, բառապաշարի զարգացումը: Արտադասարանական ընթերցանության համար հանձնարարվող գրքերն իրեց

բնույթով ու բովանդակությամբ պետք է համապատասխանեն ծրագրային հիմնական երկերին և նպաստեն դրանց ուսումնասիրմանը: Ուսուցիչը գրքի ընտրությունից հետո որոշում է, թե դրանք ինչ ժամկետում և ինչպիսի հաջորդականությամբ պետք է կարդալ, որ նպաստի ծրագրային նյութի ուսումնասիրմանը: Խոսքային հաղորդակացման լավագույն միջոցներից մեկը կարող է լինել գրական խմբակները: Խմբակները օգնում են զարգացնել աշակերտի ստեղծագործական կարողությունները, ներթափանցել ձիրքերը ու շնորհները, կապակցված խոսքը, աշակերտների մեջ պատվաստում են ինքնուրույն աշխատանք, նախաձեռնելու, ստեղծագործելու հմտություններ: Գրական խմբակի ուսումնական պլանը կարելի է կազմել ամբողջ տարվա համար: Գրական խմբակի պարապմունքների ժամանակ ուսուցիչը պետք է լինի հետևողական, պետք է լսի և ստուգի աշակերտների պատրաստած առաջադրանքները, քննարկի պատրաստած հաղորդումները, զեկուցումները, ինքնուրույն ստեղծագործությունները: Գրական հաղորդումներ կարելի է պատրաստել արվեստի նշանավոր գործիչների ստեղծագործությունների մասին: Նմանատիպ առաջադրանքները կօգնեն երեխային գիտելիքներ ձեռք բերել գիտության տարբեր բնագավառներից, որը իր հերթին կզարգացնի բառապաշարը, կընդլայնի մտահորիզոնը:

Չեկուցումների թեման պետք է ընտրված լինի նախապես պլանավորված գրականության ցանկից, երեխաները այն պետք է ներկայացնեն գրավոր, իսկ դասընթացի ժամանակ՝ բանավոր: Դա ևս առավելություն է, քանի որ աշակերտը չի կառչում զեկույցին և հասկանալով վերարտադրում է բովանդակությունը, վարժվում բանավոր խոսքի վերարտադրմանը: Բառապաշարի զարգացման հիանալի աշխատանք է, աշակերտների կատարած ինքնուրույն ստեղծագործությունները, որոք լինում են բազմաբովանդակ և բազմատեսակ: Կարելի է աշակերտներին հանձնարարել գրել ոտանավորներ, պատմվածքներ, փոքրիկ թատերական գրվածքներ, առակներ, հորինել հանելուկներ, շուտասելուկներ և նմանատիպ տարաբնույթ ստեղծագործություններ: Իհարկե, բոլոր երեխաներ գրողներ չեն դառնալու, բոլորն ստեղծագործելու կարողություն չունեն, բայց բոլորն են նայում շուրջը և բոլորն են երագում: Ամեն մեկն իր տեսածի և երագածի մասին է գրելու: Արտադասարանական ընթերցանությունը կարող է զարգացնել կապակցված խոսքը գեղարվեստական երկի քննարկումների միջոցով: Քննարկումները պետք է լինեն ոչ միայն վերարտադրման տեսքով, այլև՝ գրական բանավեճի, դատի, խաղի զուգորդությամբ:

Գրական բանավեճ կարելի է կազմակերպել աշակերտների համար հետքըքրություն ներկայացնող գեղարվեստական երկերի շուրջ: Աստիճանաբար աշակերտների կապակցված խոսքը ավելի է զարգանում, երբ արտահայտում ու հիմնավորում են կարծիքներ, բանավիճում են կերպարների գործունեության մասին, փորձում են առարկել կամ համոզել միմյանց: Այսպիսի քննարկումները դառնում են ինքնուրույնության, տրամաբանական մտածողության, բառապաշարի զարգացման հիմնաշերտ, որը հետագայում դառնալու է կենսափորձ և մնայուն գիտելիքների պաշար:

Գրական դատ մեթոդը շատ սիրված է աշակերտների կողմից: Այն կարելի է կազմակերպել աշակերտներին դերեր տալով: Ոսուցիչը, աշակերտների օգնությամբ, ընտրում է դատարանի կազմը՝ բաղկացած դատավորից, քարտուղարից, ատենակալներից, մեղադրողից, դատապաշտպանից: Ստեղծագործության հերոսներին մարմնավորում են աշակերտները և դատը սկսում է: Գրական դատի ժամանակ հարկավոր է ամեն կերպ խուսափել չափազանցություններից ու ծայրահեղություններից, դիմացինի անձը վիրավորելու տգեղ դրսևորումներից: Գրական դատը պետք է նախապես անգիր արած բնագրերի վրա կառուցել, դատի ժամանակ երեխան ինքնուրույն պետք է կառուցի փաստարկված խոսք:

Գրական խաղերը օգնում են աշակերտին զարգացնել հարցասիրություն, նպաստում են գրական ճաշակի, հիշողության, տրամաբանական մտածողության զարգացմանը, ամրակայում ու հարստացնում արտադասարանական գրականությունից ձեռք բերած գիտելիքներն ու տեղեկությունները:

Գրական երեկույթները հիանալի միջոց են բառապաշարի զարգացման, ստեղծագործական ունակությունների զարգացման համար: Գրական երեկույթները կատարվում են ասմունքի, երգի, պարի ու բեմականացման միջոցով, որը նպաստում է ընդհանուր զարգացմանը: Այս բոլոր աշխատանքները կատարելիս աշակերտը պետք է տեսնի, թե՛ իր խոսքում ի՞նչն է անտրամաբանական, հակասական, ինքն ի՞նչ է բաց թողել, որտեղ է վրիպել: Սեփական սխալների շտկման արդյունքում կզարգանա կապակցված խոսք կառուցելու, խոսքը գեղեցիկ մեկնաբանելու կարողությունը:

Արտադասարանական ընթերցանությունը դիտվում է նաև դպրոցականների գեղագիտական դաստիարակության իրագործման առաջին գործընթացներից մեկը: Արտադասարանական ընթերցանության ընթացքում տեղին է օգտագործել խոսքային մեթոդներ: Խոսքային մեթոդները առաջատար տեղ են զբաղեցնում ուսուցման մեթոդների համակարգում: Խոսքային մեթոդներն են պատմելը,

բացատրությունը, զրույցը, քննարկումը, դասախոսությունը: Պատմելը ուսումնական նյութի բովանդակության պատմողական շարադրանքն է, որը կիրառվում է դպրոցական ուսուցման բոլոր փուլերում: Փոխվում են միայն պատմելու բնույթը, ծավալը, տևողությունը:

Բացատրությունը որպես ուսուցման մեթոդ, լայնորեն կիրառվում է արտադասարանական ընթերցանության, բառապաշարի զարգացման մեջ: Կարևոր է բացատրել ընթերցած գրականությունը՝ կատարելով համեմատում, զուգորդում, համադրում, հիմնավորում, վերլուծում և այլն:

Չրույցի մեթոդն ունի խոր արմատներ. այն վարպետորեն օգտագործում էր Սոկրատեսը, որի անունից էլ առաջացել է «սոկրատեսյան զրույց» հասկացությունը: Չրույցն ուսուցման երկխոսական մեթոդ է, որի կիրառմամբ ուսուցիչը հարցերի միջոցով օգնում է աշակերտներին ըմբռնելու նոր նյութը կամ ստուգում է արդեն ուսումնասիրած նյութի յուրացումը:

Ուսումնական քննարկում մեթոդը խթանում է աշակերտների ճանաչողական հետաքրքրությունները, նրանց մասնակից դարձնում այս կամ այն հիմնախնդրի քննարկմանը տարբեր տեսանկյուններից: Քննարկման ժամանակ ցանկալի է լինի երկու հակադիր կարծիքների առկայություն, որը նպաստում է կապակցված խոսքի ուսուցմանը, մտքերի պարզ և ճիշտ ձևակերպմանը, աշակերտին մղում է մտածելու, բանավիճելու, մտքերի ճշմարտացիությունը ապացուցելու: Դասախոսություն մեթոդը ակտիվացնում է աշակերտների ճանաչողական գործընթացը, խթանում լրացուցիչ տեղեկությունների ինքնուրույն որոնումը: Չնական մեթոդի կիրառումն ուղեկցվում է զննական պարագաների և տեխնիկական միջոցների կիրառմամբ:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Արտադասարանական ընթերցանության ժամանակ կիրառվող մեթոդները միանգամայն արդյունավետ են խոսքային հաղորդակցման զարգացման համար, նրանց ազդեցությունը խորքային է. ընթերցանության և վերարտադրման փուլերը նպաստում են մտածողության, վարքագծի և հաջորդիվ արժեհամակարգ ձևավորելուն: Այս ամենի առանձնահատկությունն այն է, որ ուսուցման բոլոր ձևերը՝ թե՛ ակադեմիական, թե՛ հուզական, թե՛ այլ, փոխկապակցված են միմյանց հետ: Խոսքային զարգացման ճիշտ ընտրված մեթոդները հմտություններ սովորելու գործընթաց է, որի շնորհիվ աշակերտները կարողանում են՝ հասկանալ հույզերը, կառավարել սեփական հույզերն ու վարքը, ապրումակցել և հոգատար լինել մյուսների նկատմամբ, արդյունավետ լուծել խնդիրները, պատասխանատու որոշումներ կայացնել, առողջ, կառուցողական հարաբերություններ ստեղծել:

Վերոնշյալ մեթոդների կիրառում ցույց տվեցին, որ սովորողի մոտ բացի խոսքային զարգացումից զարգացնում են հետևյալ հինգ կոմպետենցիաները՝ ինքնաճանաչում,

ինքնակառավարում, սոցիալական իրազեկվածություն, փոխհարաբերությունների կատուցում, պատասխանատու որոշումների կայացում:

խոսքային հաղորդակցումը հարկավոր է իրականացնել ճիշտ ընտրելով խոսքային մեթոդները և դրանք գրագետ կիրառել՝ հաշվի առնելով տարիքային առանձնահատկությունները:

խոսքի զարգացմանն ուղղված վերոնշյալ բոլոր աշխատանքները հետապնդում են մեկ նպատակ՝ զարգացնել աշակերտների պատկերացումները, ընդարձակել մտահորիզոնը, ձևավորել բարոյական վարքագիծ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ղ. Աղայան, Երկերի ժողովածու, Ե., 1963, 87 էջ :
2. Մանկավարժություն: Ուսումնամեթոդական ձեռնարկ բուհերի համար/ Կազմեցին՝ Լ.Թ. Ասատրյան, Գ. Յ. Ջակոբյան, Մ.Մ. Գևորգյանը, Մ.Ա. Ասատրյանը, Ն. Չ. Կարապետյանը, Ա.Ա. Բաղդասարյանը.-Եր.: Արտագերս, 2017.-360 էջ:
3. Գյուրջինյան Դավիթ, Ալեքսանյան Թամարա, Գալստյան Աշոտ Ոսուցչի ձեռնարկ. ՄԱՅՐԵՆԻ 5-րդ և 6-րդ դասարաններ, Երևան, Էդիթ Պրինտ, 2012.-96 էջ:
4. Յայ գրականության մեթոդիկա Թ. Գ. Ջուհարյան ,ԵՐԵՎԱՆ-1972, ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ, 521 էջ:
5. Յ. Աթալյան Կապակցված խոսքի ուսուցման համակարգը 1-ից 4-րդ դասարաններում.Եր. : Լույս,-1986.-184 էջ:

6. Յու. Ա. Ամիրջանյան, Ա. Ս. Սահակյան «Մանկավարժություն», ուսումնական ձեռնարկ մանկավարժական բուհերի ուսանողների համար: Մանկավարժ հրատ.: Երևան 2005թ.: 456էջ: Երկրորդ լրամշակված, բարեփոխված, հրատարակություն: